

Sammanfattning

Denna rapport kartlägger utvecklingen av jämställdhet inom arbete och utbildning med särskild tyngdpunkt på inflytelserika positioner i arbetslivet. Fokus ligger på offentlig sektor och på chefer och specialister som har ansvar för att välfärd och trygghet fungerar i människors vardag, till exempel läkare och jurister.

Kvinnor har blivit allt fler på tidigare mansdominerade poster under de senaste decennierna. Inom nästan samtliga yrken som har studerats i rapporten har andelen kvinnor ökat. Nu är det fler kvinnor än män som är chefer och specialister i den offentliga sektorn. Även löneskillnaden mellan kvinnor och män minskar. I internationella jämförelser om kvinnors makt och inflytande finns Sverige med i topplaceringarna.

Vår rapport visar att förändringarna hänger samman med att utbildning skapar förutsättningar för positioner med makt och inflytande. Utbildningsgapet mellan kvinnor och män fortsätter att öka och det är de välutbildade som har försteg i kunskapsamhället.

Svensk jämställdhetspolitik

Det övergripande officiella målet för svensk jämställdhetspolitik är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Regeringen har fastställt sex delmål. Vår rapport rör tre av delmålen – *En jämn fördelning av makt och inflytande*, *Ekonomisk jämställdhet* och *Jämställd utbildning*.

I rapporten ges en övergripande beskrivning av den politik som förts för att ge kvinnor och män mer lika villkor.

Efter rösträtsreformen 1919 tas ett antal politiska beslut som ger kvinnor bättre förutsättningar till både utbildning och arbete. Men

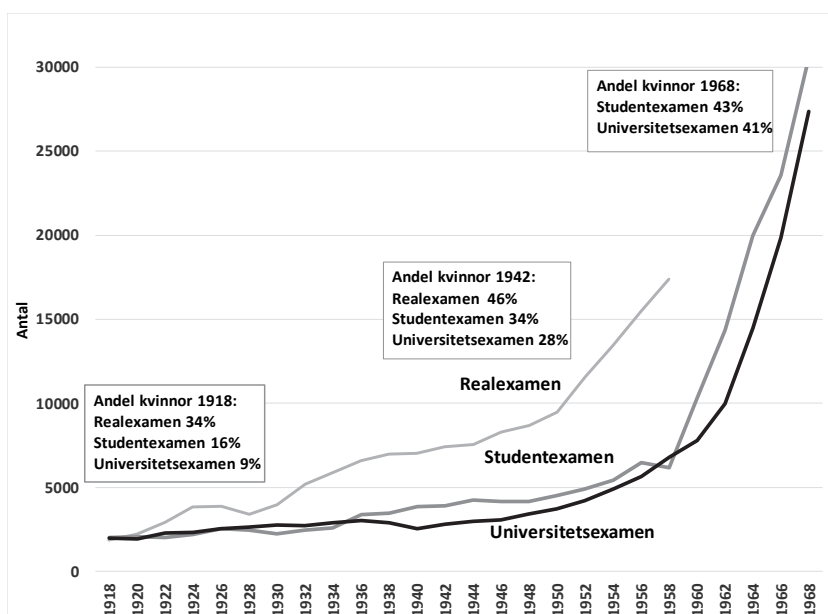
det var männen som hade den högre utbildningen och därför dominerade i yrken med makt och inflytande.

Under tjugo år från slutet av 1960-talet och in på 1980-talet sker stora förändringar i samhälle och arbetsliv. Den svenska ekonomin blomstrar och arbetslösheten minskar. Nu var det viktigt att få fler i arbete och kvinnor sågs som en potentiell arbetskraft. Flera politiska reformer bidrog till att kvinnorna kom ut på arbetsmarknaden. Viktiga exempel var utbildningsreformer, särbeskattning, daghemsutbyggnad och föräldraförsäkring. Flera yrken som tidigare var stängda för kvinnor öppnades, som till exempel präst och polis. Nya inslag i politiken fick prefixet "jämställdhets": jämställdhetslag, jämställdhetsminister, jämställdhetsdelegation och jämställdhetsombudsman. Det var också en tid då kvinnorörelsen gjorde sitt intåg och drev på de politiska besluten.

Utbildning

Mellan åren 1918 och 1958 fördubblas gradvis antalet elever som tar studentexamen och examineras vid universitet. De tio följande åren fram till 1968 femfaldigas antalet examinerade vid gymnasium och vid universitet fyrfaldigas antalet. Under hela perioden ökar kvinnornas andelar i förhållande till männens (se nedanstående figur).

Figur 1 Antal examinerade elever och andel kvinnor i realskola, gymnasium och universitet åren 1918-1968

Källa: SCB. Statistiska årsböcker 1918-1969, vartannat år. (Egen bearbetning).

Mellan 1968 och 2018 trefaldigas antalet kvinnor som tar studenten och fyrfaldigas som examinerade vid universitet. För männen är ökningen lägre. Inom universiteten dominerar kvinnorna år 2018 i fem av åtta huvudinriktningar av examina. I 45 av totalt 55 examensområden är kvinnorna i majoritet.

Kvinnor klarar sig bättre än män på samtliga utbildningsnivåer. Det gäller behörighet från grundskola till gymnasiet och likaså de som tar examen från gymnasiet och yrkeshögskolan. Det är nästan dubbelt så många kvinnor som avlägger examen vid universitet. Liknande skillnader mellan könen finns också när det gäller betygs-poäng och avhopp inom gymnasium samt genomströmning på de akademiska utbildningarna.

Sedan 1975 har en total omkastning skett i hur befolkningen i Sverige är utbildad. Vid den tidpunkten hade mer än hälften folkskola, realskola eller grundskola som högsta utbildning. Lite mer än en av tio hade en examen vid universitet eller högskola. År 2017 hade fyra av tio kvinnor och tre av tio män en eftergymnasial utbildning.

I mitten av 1980-talet passerar kvinnorna männen som flest högutbildade i samhället. Utbildningsnivån fortsätter att stiga och skillnaderna mellan könen ökar ytterligare. Om utvecklingen fortsätter på samma sätt beräknas 54 procent av kvinnorna och 39 procent av männen ha en eftergymnasial utbildning om 15 år.

Arbete

Under 1950-talet består livet för många kvinnor av att sköta barn och hushåll. Under 1970-talet börjar allt fler kvinnor komma ut i arbetslivet, både så kallade hemmafruar och den yngre generationens kvinnor som tagit studenten eller skaffat sig en akademisk utbildning. Mellan 1970 och 1990 ökar andelen förvärvsarbetande kvinnor från 60 till 85 procent. Det innebär närmare 700 000 fler förvärvsarbetande kvinnor som svarar för 90 procent av hela ökningen av arbetskraften under denna tid.

Av samtliga omkring 4,4 miljoner anställda i Sverige är idag hälften kvinnor. En tredjedel av samtliga anställda arbetar inom offentlig sektor. Kvinnor är i majoritet som chef och specialist i offentlig sektor och i minoritet i privat sektor. Andelen kvinnor i chefsposition har stadigt ökat.

Totalt inom offentlig sektor har 43 procent av de anställda en eftergymnasial utbildning på tre år eller mer, i privat sektor 22 procent. Inom regioner är andelen högutbildade män högst, inom staten och kommuner är andelen högutbildade kvinnor högst.

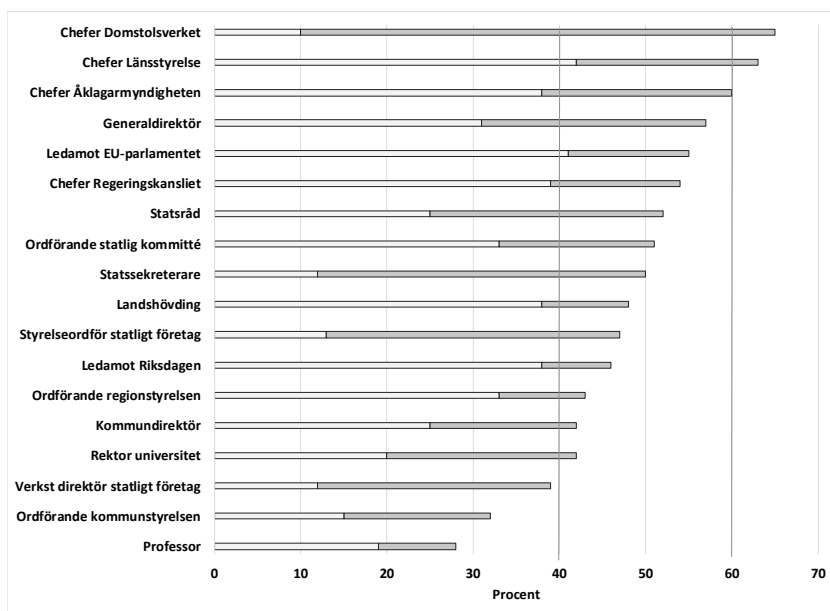
Behovet av högskoleutbildad personal fortsätter att öka. På topplistan över behov av personal finns flera yrken med hög kvinnoandel där det krävs legitimation eller behörighet. Exempel är barnmorskor, psykologer, läkare, tandläkare, sjuksköterskor och lärare. Men behovet ökar också av civilingenjörer och IT-specialister som är yrken med en hög andel män.

Makt och inflytande

I rapportens huvudkapitel görs en kartläggning av jämställdheten inom områden där makten och inflytandet kan sägas finnas i samhället; såsom politik, staten, regioner, kommuner, privat sektor och opinionsbildning.

Inom många politiska uppdrag och yrken som chef och specialist går det att jämföra kvinnors och mäns andelar vid två jämförelseår. Av 18 ”toppositioner” inom offentlig sektor är det inom två som andelen kvinnor det sista jämförelseåret överstiger 60 procent, på 13 är andelen kvinnor mellan 40 och 60 procent och på tre positioner under 40 procent. Detta kan jämföras med det första mätåret då kvinnornas andel var under 40 procent på sexton av arton positioner.¹

Figur 2 Andel kvinnor med topposition inom offentlig sektor och förändring över tid (varierande mätår minst tio år, se figur 5.15)

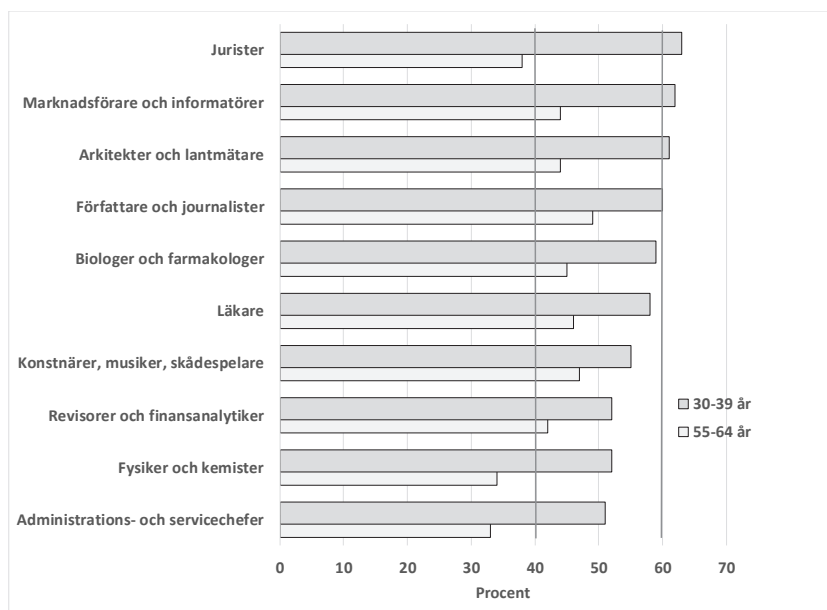

Källor: se figur 5.15 i denna rapport.

För att beräkna framtida könsfördelning av chefer och specialister har vi jämfört anställda i en yngre åldersgrupp med en äldre. Flera traditionellt manliga yrken har i den yngre åldersgruppen blivit kvinnliga som jurister, journalister, läkare och finansanalytiker (se nedanstående figur).

¹ Kvantitativ jämställdhet innebär en jämn fördelning mellan kvinnor och män inom spannet 40-60 procent. Om det är mer än 50 procent av endera könet är kvinnor eller män i majoritet. Om det är mer än 60 procent av ett kön i en grupp är den kvinno- eller mansdominerad.

Figur 3 Andel kvinnor i tio chefs- och specialistyrken, två åldersgrupper, hela arbetsmarknaden år 2016

Källa: SCB. Anställda 16-64 år efter Yrke (SSYK 2012), Utbildningsnivå SUN 2000, ålder, kön och år. (Egen bearbetning).

Löner

Historiskt har kvinnors löner legat långt under männens. Det var först 1970 som de sista speciella kvinnolönerna avskaffades i kollektivavtalen. Enligt Medlingsinstitutet är den viktigaste orsaken till löneskillnaden mellan kvinnor och män idag att de arbetar i olika yrken och att lönenivåerna i dessa yrken skiljer sig åt. En ökad eller minskad andel kvinnor i ett yrke har inte påverkat löneläget, varken uppåt eller nedåt.

De senaste 25 åren har lönerna generellt sett ökat mer för kvinnor än för män. Kvinnor är välutbildade och ökar sin andel som chefer och specialister. Under de senaste tio åren har lönen för högskoleutbildade kvinnor ökat mer än för högskoleutbildade män i alla sektorer på arbetsmarknaden. I allt fler yrken som specialist har kvinnor lika eller högre lön än män.

Lönestatistiken är komplex och medger olika tolkningar. Det är svårt att uppnå en gemensam uppfattning om den mest relevanta och

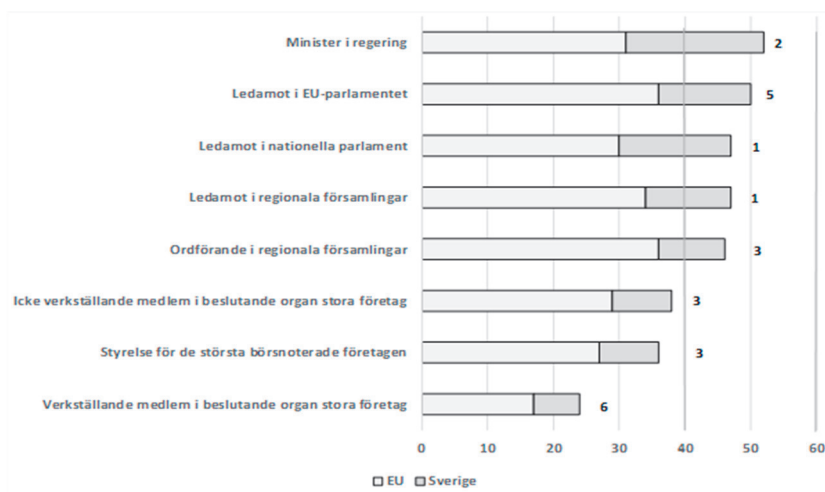
korrekta analysen. Många frågor inom löneområdet bör bli föremål för fördjupade analyser.

Internationell jämförelse

Sverige ligger bland de främsta i fem färska internationella jämförelser om makt och inflytande. Sverige tillhör de länder där utbildningsnivån har ökat något mer än OECD-genomsnittet och intar plats sex när det gäller kvinnors utbildningsnivå. Sverige har högst deltagande i arbetskraften av samtliga länder i EU och det gäller för såväl kvinnor som män.

En rapport från EU-kommissionen redovisar en jämförelse av jämställdheten inom beslutsfattande mellan de 28 EU-länderna. Sverige hör till de tre länder tillsammans med Finland och Spanien där andelen kvinnor är högre än EU-genomsnittet i samtliga åtta områden (se nedanstående figur). Sverige har högst position när det gäller kvinnors andel i nationellt parlament och regionala församlingar. När det gäller högst andel kvinnor i de största börsbolagens styrelser ligger Sverige på tredje plats.

Figur 4 Kvinnors andel inom åtta områden inom beslutsfattande 2018, genomsnitt för de 28 EU-länderna samt för Sverige

Anm: Siffran till höger om staplarna anger Sveriges position bland de 28 EU-länderna. Slutet på den ljusa stapeln illustrerar genomsnittet för EU-länderna och slutet på den mörka stapeln Sveriges resultat.

Källa: European Commission (2020), 2019 Report on equity between women and men in the EU.

Slutsatser

Rapporten visar att den traditionella bilden av jämställdhet i samhället har förändrats; det som var manligt blir kvinnligt. Vi kan urskilja ett sammanflätat mönster mellan utbildning, arbete, makt och inflytande samt minskad löneskillnad mellan kvinnor och män. Utbildning är här den gyllene nyckeln och kvinnor dominerar nu på universiteten.

Det är en tydlig utveckling att kvinnor ökar sin andel i förhållande till männen inom inflytelserika positioner i arbetslivet. Våra beräkningar visar också att denna utveckling fortsätter. Det finns en dynamik i kopplingen mellan hög utbildning och yrken med makt och inflytande.

Rapporten visar också att den nya verkligheten innebär flera vägval för politiken:

- Bör jämställdhet innebära samma möjligheter eller lika utfall för kvinnor och män?
- Om lika utfall eftersträvas, vilka är då strategierna för att få en jämnare könsfördelning på positioner som chef och specialist inom exempelvis Regeringskansliet och statliga myndigheter - det vill säga i det fallet fler män?
- Behöver utbildningssystemen förändras för att förmå unga män att skaffa sig högre utbildning så att såväl män som kvinnor ska kunna bidra till att säkra kompetensförsörjningen i kunskapssamhället framöver?
- Utveckla regeringens jämställdhetspolitiska mål. I vår rapport har vi använt yrken som på ett bredare sätt kan användas som indikatorer för uppföljning av makt och inflytande.
- Visa upp Sverige som föredöme. I internationella mätningar ligger Sverige långt framme. Här finns en möjlighet att lyfta fram en faktabaserad berättelse om Sveriges omvälvande förändring inom jämställdhet.
- Politiska reformer kan åstadkomma stora förändringar. Under några årtionden lyckades politiken med en utveckling av jämställdhet som hittills saknat motstycke. Vilka utmaningar har

politiken framför sig för att skapa förutsättningar för en positiv utveckling inom jämställdhet?

- Fler forskningsstudier behövs. Vår kartläggning visar på ett behov av fördjupade studier. Hur kan lönebegreppen utvecklas inom den officiella lönestatistiken? Kommer den förändrade könssammansättningen på inflytelserika positioner i samhället få konsekvenser för faktiskt genomförd politik?